

KOGUDUSE ÕPETAJA JOHANN HEINRICH BRASCHE

Küllli Keel

Pärast õpetaja Bergwitzi lahkumist Kaarli koguduse õpetaja kohalt 1871. aasta lõpus kuulutati õpetajakohale konkurs. Proovijutlust tuli pidama seitse kandidaati, kelle hulgast osutus valituks Saarde koguduse õpetaja Johann Heinrich Brasche. Õpetaja Brasche jäi Kaarli kogudust teenima 33 aastaks; siin said "kätt proovida" ka ta pojad Christfried ja Arvid Leopold.

Lapsepõlv

Johann Heinrich Brasche nägi ilmavalgust 17. märtsil 1843 Paides baltisakslasest apteekri Johann Heinrichi ja Haapsalu linna tütrega Auguste Helene Dorothea (sündinud Noerike) perekonnas. Perekond oli väga lasterikas - 13 õde-venda: Franz Rudolf, Johann Heinrich Omar, Emilie Caroline Charlotte, Elmire Alexandra, Ida Vilhelmine Auguste, Johann Heinrich Joachim, Alexander Nikolai, Wilhelmine, Henriette Auguste, Marie Auguste, Carl Wilhelm August. Neile lisandusid kaksikud Johann Heinrich ja Auguste Helena, kes olid ka pere noorimad. Neli lastest surid juba varases nooruses. Vanim poegadest, Rudolf, käis hiljem isa jälgedes - temast sai apteeker. Sama ameti valis Rudolfi poeg Oskar.

Perekond oli majanduslikult heal järjel. Seepärast võisid lapsed ka endale hea hariduse saada, ehkki range ja kindlakäeline pereisa käis rahaga ümber väga säästlikult. Kui lapsed Tallinna kooli saadeti, ei tehtud seda vastavalt võimalustele postihobustega, vaid lapsed läksid teele apteegi kaubavedajaga. Isegi siis tuli kahepäevane 80-verstane teekond lastel käia suuremalt jaolt jala. Kui lapsed olid täiskasvanud ja teenisid juba ise, nõudis isa oma lastelt õpinguteks kulutatu tagasi.

Pärast 24 aastat kestnud abielu lahutasid Johann Heinrichi vanemad 1846. aastal oma abielu. Kolm nooremat last, nende hulgas ka Johann Heinrich, kes oli siis kolme aastane, jäid elama ema juurde, ülejäänud kuus isa kasvatada. Ema abiellus uuesti Johann Heinrich von Haeckiga, kes lapsed lapsendas ning neid isalikult hoolitsedes ja armastades kasvas. Uued abielusidemed löi ka isa, kes abiellus Leontine Ackermanniga Paldiskist, kellelt sündis veel neli last: Jenny, Eduard, Constantin ja Woldemar. Mõlemad vanemad jäid elama Paide linna.

Õpingud

Aastatel 1850-1854 õppis Johann Heinrich Paide elementaarkoolis, kus lisaks lugemisele-kirjutami-

sele-arvutamisele olid usuõpetuse, vene keele, geograafia ja laulmise tunnid. Õpingud jätkusid aastatel 1854-1858 Paide kreiskoolis ning 1858-1861 Tallinna kubermangugümnaasiumis. Viimane periood oli ettevalmistus õpinguteks aastatel 1863-1867 Tartu ülikooli usuteaduskonnas. Teoloogia õpingute ajal astus Johann Heinrich saksa korporatsiooni "Estonia". Üksnes ilmalikud küsimused teda ei köitnud ja juba poole aasta pärast astus ta korporatsioonist välja ning liitus "Teoloogide õhtu" nime kandvast organisatsioonist välja kasvanud uue, kristlikele põhimõtetele toetuva duelli eitava baltisaksa korporatsioon "Arminias". Kuigi Johann Heinrich oma valikut alguses täielikult usaldas, pettus ta peagi ka "Arminias". Põhjuseks oli erinevalt teistest korporatsioonidest tugevalt kristlikule moraalile rajatud ühenduse kristlikest põhimõtetest kõrvalekaldumise tendentside täheldamine. Tekkis konflikt ning Brasche lahkus ka sellest korporatsioonist.

Esimesed aastad õpetajana

1869. aasta alguses sooritas Johann Heinrich Brasche pro venia concionandi ja pro ministerio eksamid Ees-

timaa Konsistooriumi juures. Prooviaasta möödus Väike-Maarja koguduses õpetaja Knüpfferi juures ning Tallina Kaarli kirikus õpetaja Bergwitzi juures. 10.05.1870 ordineeriti ta Tallinna Rüütli ja Toomkoguduses vikaarõpetajaks Eestimaa Konsistooriumi piirkonnas ning kandideeris siis Koeru Püha Maria-Magdaleena kogudusse. Tööle asus aga hoopis Saarde kogudusse, mis, tõsi küll, ei läinud just väga libedalt. 1870. aasta augustis pärast proovijutluse pidamist valis Saarde kiriku konvent Brasche sealseks õpetajaks. Osa vallasaadikuid hääletas aga vastu ning ka koguduse hulgas tekkis nurin. Koguduse õpetajaks oli loodetud Saarde koguduse asetäitjat õpetajat Eduard Gahlnbäcki, kes oli seal ligi pool aastat kuni uue õpetaja valimiseni teeninud. 29. novembril 1870 pidi toimuna õpetaja Brasche introduksiooni jumalateenistus. Kirikuukse esine ja käärkamber seisis käratsejaid täis, lukuauk oli prahti täis topitud ning käärkambri ja kiriku vaheline uks lukku pandud, kiriku eestseisjat ega vöörmündrit ei olnud kohale ilmunud. Õpetaja Brasche koos kohaliku praostiga murdsid siiski tee kirikusse, kus aga ootas veelgi suurem kisa ning teenistus jäi pidamata. Kirik suleti nn "kiriku riiu" tagajärjel ligi kuuks ajaks. Järgnes kohtulik uurimine, mille tagajärjel määrati seitsmele käratsejale poolteist aastat vanglakaristust, ametist vallandati Saarde köster ning Kilingi valla vöörmündrid. 1871. aasta jaanuaris avati kirik uuesti, toimunud riiu pärast toimetati uus kiriku sisseõnnistamistalitus ja Brasche õnnistati ametisse. Tema tööaastad kestsid seal 1872. aasta lõpuni, mil ta kutsuti Kaarli koguduse õpetajaks.

Perekond

1871. aasta 19. jaanuaril abiellus Johann Heinrich Brasche Koerus praost Ferdinand Hoffmanni tütre Anna Wilhelmine Hoffmanniga. Pere täienes nelja lapsega: Johann Heinrich Ferdinand, Anna Magdalena, Ernst Konrad Otto ja Christfried. Kaks nädalat pärast viimase lapse sündi, 25.06.1875, suri ootamatult laste ema.

Pea kaks aastat hiljem, 30.03.1877 laulatati uuesti õpetaja Brasche Koerus esimese abikaasa õe Selma Emilie Hoffmanniga. Lapsed esimesest abielust lapsendati, perre sündis veel kolm last: Arvid Leopold, Erich Woldemar ja Edgar Alexander.

Nii Johann Heinrich Ferdinand, Christfried kui ka teisest abielust sündinud Arvid Leopold käisid isa jälgedes, valides vaimuliku ameti. Johann Heinrich Ferdinandil jäid teoloogia õpingud lõpetamata, ta suri olles keeldunud igasugusest arstiabist neerutuberkuloosi 1897. aastal. Christfried töötas peale Kaarli kogudust kuni 1939. aasta oktoobrini Juurus, mil ta olude sunnil ennast Eesti Vabariigi kodakond-

susest vabastada palus ning Saksamaale elama asus. Ta suri Saksamaal 1949. aastal. Arvid Leopold töötas peale Pühavaimu kogudust Kullamaa koguduses 1931. aastani. Suri Baierimaal 1938. aastal. Anna Magdalena abiellus kaupmehe ja hilisema kirjaniku Adolf Steiniga ning asus elama Saksamaale, kus ta peale neljanda lapse sündi suri. Ernst Conrad Ottost sai tunnustatud nina-kurgu arst, suri 1935. aastal Tallinnas. Erich Woldemar õppis keemikuks, tema suri 1915 Türgis. Noorim poeg Edgar Alexander valis muusiku ameti (viulidaja) ning suri samuti noorelt 1913. aastal Dresdenis. Selma Emilie Hoffmann suri 24.11.1934. aastal.

Kaarli koguduses

Kaarli kogudusse tulles leidis Brasche eest rikka ja huvitava tööpõllu - kogudus oli alles uus ja arenev ning nõudis suurt organisatoorset ja vaimulikku juhatamist. Õpetaja Brasche asus värske innu ja agarusega tööle. Tema koguduses töötamise ajal hakkas liikmete arv jõudsasti kasvama, igal aastal tuli kogudusse juurde mitutuhat inimest. Nii kasvas liikmete arv 23-e aasta jooksul 3000-lt 35 000-ni. Tööd aitasid teha abiõpetajad, kes küll ei olnud koguduse palgal. Tööpõllu laienedes tõsteti korduvalt üles ka kahe pihtkonna loomise küsimus. Pihtkondade loomist ei kiidetud esialgu majanduslikel põhjustel heaks. Õpetaja Brasche silmad jõudsid seda veel siiski näha - kogudus jaotati pihtkondadeks 1906. aastal.

Lahendamist vajasisid lõplikult valmis ehitamata kiriku küsimused - puudus altarimaal, ehitamata olid tornid. Selle tarbeks korraldati korjandusi ja mitmesuguseid üritusi ning 1882. aastaks olid ka need muured lahendatud.

Johann Heinrich Brasche neljapäevastest piiblitundidest kasvas välja Evangeeliumi Selts, kes Liivalaia tänava algusesse ehitas endale maja, mida rahvas kutsus Evangeeliumi palvemajaks.

Õpetaja Brasche üheks olulisemaks teeneks oli aga Väikeste Laste Hoiu Seltsi asutamine, mida rahvas seas mäletatakse Brasche koolina. Tallinnas olid sel ajal Huhni-nimeline lasteaed Gonsiori tänavas ja lastehoid Roosikrantsis (praegu Pärnu mnt 24). Roosikrantsi lastehoiu eeskujul sooviski õpetaja Brasche avada Kaarli kogudusele kuuluva lastehoiu. Selle tarvis saadi maja Liivalaia 63, mis õnnistati 2. veebruaril 1880 ja töö võiski alata. Selts töötas 60 aastat, kuni "vabastajad" selle 1940. aastal sulgesid.

Töö koguduses ei olnud kerge. 1880.-ndate alguses hoogu saanud venestamispoliitika käigus õhutati eestlasi baltisakslaste vastu üles. Opositsiooniparteid üritasid kõikvõimalikke raskusi ja takistusi nende

teele ette veeretada. Brasche üks suurimaid vastaseid oli kellameister Romm, kes küll oma surivoodil Braschelt andeks palus. Kõik see jättis jälje ka Brasche tervisele.

Johann Heinrich Brasche surm oli õnnetu. Kui ta Taevaminemispühal, 11. mail 1906, leerilaste õnnistamist toimetas, solvanud üks leeripoiss teda niivõrd, et paar tundi hiljem tuli peale õpetajat tabanud kaht südameatakki teatada tema surmast. Johann Heinrich Brasche on maetud Siselinna kalmistule.

Ilmunud ajakirjas Sulane mihklikuul 2001